

Світлана Поліщук
Svitlana Polishchuk

РОЗВИТОК ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ У 20-х рр. ХХ ст. ТА УПРАВЛІННЯ НИМИ

DEVELOPMENT OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS AND THEIR MANAGEMENT IN UKRAINE IN 20's OF THE XX CENTURY

У статті охарактеризовано мету, завдання і зміст освіти та виховання. Детально проаналізовано історичний доробок учених-педагогів із питань запровадження єдиної освітньої системи в Україні на етапі її становлення і розбудови вітчизняної школи.

Створено цілісну картину історичного досвіду становлення вітчизняної школи, що безумовно сприяє реалізації тих завдань, які стоять перед сучасною школою. Описано ієрархію підпорядкованості керівних органів відповідних закладів освіти.

Ключові слова: управління, освіта, студенти, технікуми, інститути, організація, навчальна робота, процес, наука, розвиток.

Мета, завдання і зміст освіти та виховання підрастаючого покоління (учнівської та студентської молоді) полягають у тому, щоб забезпечити правильне розумове, фізичне і моральне його виховання, навчити його правильно мислити, що є можливим лише за умови засвоєння історичного досвіду вирішення даної проблеми нашими попередниками.

Таку думку висловлюють низка сучасних дослідників, які підкреслюють, що історико-педагогічна наука, як і інші галузі людського знання, не може успішно рухатись уперед без засвоєння вже зробленого, тобто без власної історії [6, с. 11]. Без усебічного вивчення минулого теоретичного і практичного доробку попередників неможливо забезпечити поглиблення наукових знань, забезпечити і впровадити в життя прогресивні елементи організації навчальної роботи, і тим самим сприяти впровадженню в освітній процес вискоєфективного управління.

Тому постійне систематичне повернення до попереднього розвитку науки є закономірним результатом двох тенденцій, які визначають вектор еволюції наукового знання на кожному його етапі: по-перше, прагнення знайти в минулому витoki провідних наукових ідей сучасності; по-друге, необхідність перегляду та переоцінки у світлі сучасної науки шляхів і методів реалізації завдань, які стоять перед сучасною вищою школою.

Проблемі розвитку професійних закладів освіти, й управління ними в 20-х рр. ХХ ст., приділяли увагу низка провідних педагогів тогочасного періоду: Я. Чепіга, С. Русова, С. Сірополко, О. Залужний, О. Музиченко, Я. Ряппо, А. Готолов-Готліб, М. Гордієвський, О. Пінкевич, Г. Іваниця, І. Соколянський, Г. Гринько, В. Роднік, С. Волох і ряд інших.

Журнал "Вільна українська школа", який у 1917 році заснувала Всеукраїнська вчительська спілка (голова С. Русова), публікував праці визначних вітчизняних педагогів, у яких йшлося про необхідність реформування освіти в Україні, шляхи майбутньої освітньої системи.

Особливо заслуговують на увагу надруковані на сторінках часопису статті С. Черкасенка "Кілька слів про українізацію народної школи" (1917 р.), Я. Чепіги "Соціалізація народної освіти" (1917 р.), О. Музиченко "Реформа школи чи шкільна реформація" (1918 р.), Г. Іваниці "На порозі нової школи" (1918 р.), В. Родніка "Ідея єдиної школи в своїм першим джерелі" (1919 р.). У них автори висвітлювали не тільки своє бачення національної школи, а й підкреслювали шляхи її розбудови. Тобто є підстави стверджувати, що у вітчизняних виданнях

20-х рр. ХХ ст. пріоритет, безумовно, мала проблема розбудови національної школи, в тому числі і вищих навчальних закладів, і пошук ефективніших шляхів і методів управління ними.

Проблемі розбудови національної школи в 20-х рр. ХХ ст. і проблемам, що стосуються управління ними, організації освітнього процесу в професійних закладах освіти приділяють увагу низка сучасних учених педагогів нашої держави, це В. Вихрущ, Л. Ваховський, А. Боднар, Л. Березівська, Н. Агафонова, Н. Гупан, І. Зайченко, В. Кремень, М. Левківський, В. Луговий, Л. Медвідь і ін.

Метою написання статті є дослідження наукової спадщини тогочасних учених-педагогів і прийнятих урядом молодої Української республіки нормативних актів із питань становлення і розвитку закладів вищої освіти в Україні і управління ними у 20-х рр. ХХ ст. Оскільки саме ці роки, на наш погляд, є найбільш яскравим і найбільш драматичним у цьому відношенні. Окреслені роки характеризуються тим, що молода Українська держава, здобувши економічну і політичну незалежність, направила свої зусилля на розбудову вітчизняної освіти.

Дослідження проблеми сприяє створенню цілісної картини розвитку вітчизняної історико-педагогічної науки, виявленню в ній недосліджених та малодосліджених проблем, розкриттю спадкоємних традицій різних поколінь дослідників у вивченні історико-педагогічної проблематики, визначенню перспективних напрямів подальшої наукової роботи в цій галузі [4, с. 3].

Досліджуючи історіографічний процес розбудови національної школи у 20-х рр. ХХ ст., учений-педагог М. Фіцула зазначає: “У часи Центральної Ради (з 10 червня 1917 р. до 30 квітня 1918 р.), яка утворила Генеральний секретаріат освіти, проводилася інтенсивна робота з українізації школи” [7, с. 539]. При цьому він зауважив, що українська школа тогочасного періоду ґрунтувалась на принципах єдності та доступності всіх шкіл, праві всіх на безплатну освіту, обов'язковості та світськості освіти.

Від 30 квітня 1918 р. до ліквідації Гетьманату 15 грудня 1918 р. замість принципу децентралізації, було запропоновано централізоване управління освітою. У цей час створено Академію наук, а першим її президентом було обрано Володимира Вернадського [7, с. 539]. З цього часу розпочинається активна діяльність із розбудови національної освітньої системи й організація відповідних закладів вищої освіти. Особлива увага при цьому приділяється створенню і розвитку закладів вищої освіти та управлінню ними.

Згідно з одексом законів про народну освіту в УСРР, прийнятим і затвердженими Наркомосом України, всі заходи в справі виховання й освіти мусять виходити з життєвих умов та інтересів тих, хто працює, маючи щільний зв'язок з народним господарством та державним будівництвом Радянських Республік. При цьому відзначається, що в підвалину побудови виховних та культурно-освітніх закладів Радянської Республіки мусять лягти:

- а) процес праці, як підбудова виховання й пізнання;
- б) різноманітність життєвих потреб, як мета виховального процесу;
- в) практика, скерована не лишень на пояснювання світу, але й на зміну його [7, с. 850].

У частині 2-й цього закону “Побудова закладів професійної освіти” зазначається: “Інститути суть вищі шкільні заклади типу комбінованого загально державного підприємства, що повинні підготувати керівників спеціалістів та організаторів вищої кваліфікації для широких галунів народного господарства або державного будівництва.

Вся організація Інститутів та праця в них доконечно погоджується а дійсними потребами народного господарства.

Нормальний термін навчання в Інститутах – трьохрічний.

В Кодексі законів про народну освіту УСРР відмічається, що послідовне переведення 3-літнього курсу покладається на Головпрофос.

Всі Інститути УСРР знаходяться під зарядом Українського Головного Комітету Професійної та Спеціально Наукової освіти, що Цім встановлюються в законних межах положення та інструкції, регулюючі життя Інституту, навчальні плани, методи навчань, кількість навчителів та учнів.

Облік та розподіл, тих, що скінчили курс належить Уповнарком праці спільно з Головпрофосом та відповідними господарськими органами.

Керування всією адміністративно-господарського та науковою діяльністю Інституту належить Ректорові та Політкомісарові Інституту.

Керування адміністративно-господарською діяльністю здійснюється ректором спільно з політкомісаром за допомогою органів адміністративно-господарських, а кермування навчальною та науковою діяльністю – через факультети.

Ректор та політкомісар призначаються Головпрофосом, з тим що ректор є відповідальний завідувачий інституту, а політ комісар – відповідальний представник державної влади.

Взаємовідносини політкомісара та ректора, спеціальні права та обов'язки першого визначав особлива інструкція Головпрофосу,

Коли того потрібується – то ректорові призначається проректор, що є його помішником, а політ комісарові – поміщик, що є його заступником.

Для координування праці на факультетах при ректорові та цоліткомісарові утворюється Бюро Інституту, що до нього входять, окрім ректора та політкомісара, проректор, заступник ііолшшмісара та декани факультетів.

Бюро обговорює питання загального характеру, що торкаються життя цілого Інституту, з тим що міркування його мають дорадчу силу.

Бюро скликає ректор в міру потреби, але не менше одного разу на тиждень і засідає воно під головуванням ректору, а в його Відсутність – проректору.

Для скерования й координування розробки навчальних планів та програмів закладаються відповідні Комісії фаховців.

Для контролю за виконанням навчального плану при Бюрові засновується Шкільно-Контрольна Комісія.

Для заслухання й обговорення звіту ректора, ним, по згоді з політкомісаром, скликається оден раз на триместр загальні збори Інституту.

Загальні збори Інституту складаються зі всіх навчителів, технічних співробітників та студентських представників, обраних від усні факультетів. Голова загальних зборів вибирається в числа присутніх на них на кожне засідання.

Протоколи загальних зборів подаються в висновком Губпрофосу до Головпрофосу.

Відповідно до основних фахів Інститутів в складі їх закладаються відповідні факультети.

До віддання факультету відносяться навчальні та наукові справи його: 1) керування навчально-допомоговими та науковими закладами; 2) вироблення проектів навчальних планів та програмів; 3) погоджування ріжних курсів та догляд за педагогічним боком навчання; 4) кермування працею студентів, встановлення спеціальних умов переходу з одного триместру на другий, умови зачоту и т. д; 5) подання кандидатів на навчительські катедри.

Органи керування факультету становлять: декан, його за ступник, факультетська комісія та загальні збори факультету.

Деканів призначає Головпрофос зі складу навчителів факультету. Декани суть відповідальні перед ректором за. роботу та стан факультету.

Факультетська Комісія є дорадчий орган, що допомагає деканові в вирішенні факультетських справ і складається: з декана, секретаря, представників основних катедр та навчально-допомогових установ, що призначаються ректором після подання декану, та двох представників від студентства.

Факультетська комісія скликається деканом в міру потреби, але не менше двох разів щомісяця*

Загальні збори факультету складаються з навчителів, технічних співробітників та студентів факультету. Голова Загальних Зборів вибирається ними на кожне засідання.

Загальні збори факультету скликає політкомісар Інституту не менше одного разу в триместр для заслухання та обговорення звіту декана. Протоколи загальних зборів подаються з висновком політкомісару Губпрофосові для припровадження їх до Головпрофосу.

Крім зазначених постійних органів факультету, відмічається в Кодексі, можуть утворюватися після вказівок ректору та політкомісару тимчасові Комісії для розроблення питань факультетського життя.

Не менше одного разу на рік Інституту повинні подавати привселюдні звіти широкій аудиторії з притягненням різних організацій, Зміст доповіді становить загальний звіт про стан Інституту, про успіхи, досягнені в заняттях, про продукційні заходи інституту, про його інші досягнення, потреби й проекти на майбутнє.

Доповідачами виступають представники інститутської адміністрації та організованого студентства.

Доповідь піддається під широку дискусію присутніх, а резолюції, зміст доповіді та постанови доводяться до відома Головпрофосу” [5, с. 884-886].

Поряд з цим в Кодексі відмічено, що створені на теренах України технікуми належать також до вищих навчальних закладів, що готують робітників [5, с. 886-887].

“Технікум є вища школа, що готує робітників вищої кваліфікації (інженерів-практиків, агрономів, хозяйство БИКІВ) певної вузької галузі народного господарства та державного будівництва.

Інститут, готує організаторів – керовників вищої кваліфікації для широких галузей народного господарства та державного будівництва.

Встановлення видів профшкіл, технікумів, інститутів, диференціація й обсяг їхніх програм визначаються Головпрофосом відповідно до стану продукції країни.

Курси становлять організаційну форму переходового часу. Вони призначаються переважно для дорослих і відрізняються від нормальної школи гнучкістю своїх планів та програмів, актуальністю завдань, різною тривалістю курсу та різним складом учнів, В залежності від свого змісту та завдань–курси засновуються по всіх галузях профосвіти.

Курси (короткотермінові та довготермінові) мають за своє завдання, або підвищення кваліфікації робітника, або засвоєння ним нової кваліфікації.

Особливими пролетарськими організаційними формами освіти, що виникають безпосередньо з продукції суть школи робітничої молоді, вечірні робочі технікуми та робочі факультети:

Школа робітничої молоді мав на меті масове охоплення робітничої молоді, що працює в продукції; програми та методи її здійснюються в продукційній обстановці, або ж застосовано до неї.

Вечірній робочий технікум призначено для робітників високої кваліфікації, працюючих в продукції; він дає кваліфікацію майстра, поміщика інженера, або інженера вузького фаху. Програми та методи роботи його виробляються застосовано до складу учнів, обставин, без механічного перейняття системи нормального денного технікума.

По всіх видах профосвітніх шкіл проводиться систематична індустріалізація та агрономізація, а також політосвіта.

Індустріалізація та агрономізація досягаються шляхом створення шкільних продукційних колективів на правах кооперації прилученням до шкільних закладів відповідних підприємств та утворенням шкільних господарств.

Політосвіта провадиться по двох основних програмах: для профшкол та курсів в обсязі політграмоти; для технікумів та інститутів – в обсязі соціально-політичного наукового мінімуму.

Для всебічного та поглибленого розвитку промислового пролетаріату по великих промислових осередках засновуються Науково-Технічні Клуби.

Технікуми становлять вищі шкільно-технічні заклади, що підготовлюють керівників-фаховців вищої кваліфікації (агрономів, інженерів, хозяйственников і т. и.) в вузькій галузі народного господарства.

Спіраючись в своїй діяльності на продукцію, Технікум є самодовліючий заклад, що дає закінчену освіту переважно практичного характеру й досягає по певному вузькому фаху найвищих щаблів навчально-практичної кваліфікації.

Організація технікумів будується таким чином, щоби підготовлювані ними інженіри, агрономи-практики чи хозяйственики становили кадр робітників, здатних безпосередньо задовольняти вимоги переднього господарства в практичному прикладенні своєї вельми-кваліфікованої праці.

Зазначена вимога досягається встановленням методу праці технікумів в його зв'язку з підприємствами та намічуванною спеціалізацією.

Методи праці технікумів повинні собою стоновити природній синтез практичної діяльності та наукового усвідомлювання процесу.

Технікуми – засновувані при підприємствах, вливаються в них, заховуючи незмінну тенденцію на повне злиття з ними в майбутньому.

Встановлення спеціальності в технікумах обумовлюється дійсними потребами народного господарства пристосовано до місцевих крайових умов та обмежується реальними заявками господарських органів на відповідну робочу силу.

Вивчення учнями комбінованого фаху, що дав інженіра, здатного кермувати більш, аніж одною галузкою продукції, заводиться лишень в тих випадках, коли сама продукція обумовлює такий комбінований фах.

Кожен технікум у вищезазначеній побудові його фаху становить собою підприємство місцевого крайового, або-ж всеукраїнського значіння з відповідним розподілом по видах продукції та дальшим підрозподілом по галузках продукції.

Технікуми знаходяться під зарядом відповідних Губпрофосів. Технікуми, що мають загально-вкраїнське та зразково досвідне значіння, знаходяться під зарядом Головпрофосу після особливої про те постанови останнього.

Відкриття нових технікумів, реорганізація та закриття їх провадиться за постановами Головпрофосу.

Кермування внутрішнім життям технікума будується на зразок управління великим підприємством та заводського комітету.

Органи управління та кермування життям технікуму складаються з: 1) керуючого технікумом, 2) правління, на чолі з керуючим, 3) комітету технікуму та 4) політичного керівника.

Керуючий технікумом призначається переважно з кандидатів, що їж пропонує комітет технікуму, Губпрофосом, а керуючий тим технікумом, що має загально-вкраїнське та зразково досвідне значіння, Головпрофосом. Керуючий відповідав за стан технікуму і мусить переводити в життя всі заходи Губпрофосу (або Головпрофосу) з правами персонально відповідального керівника.

Підлягаючи дірективам Губпрофосу (або Головпрофосу) та подаючи йому звіти в порядку службової підлеглості – керуючий технікумом, з другого боку, є представник технікума, як самодіяльного колективу та провідник його заходів, як уповноважена ним особа, що скеровує ініціативу колективу в згоді з загальною політикою проф-освіти.

З метою кермування політичним життям технікуму до кожного з них Губпрофос (чи Головпрофос) призначає політичного керівника.

Чинячи самостійно в своєму політичному керівництві політичний керівник не втручається безпосередньо в адміністративні та шкільно-господарчі справи технікуму. Політкеру надається прво офіційної доповіді Губпрофосу (Головпрофосу) по всіх питаннях.

Набор та затвердження викладачів робочої молоді переводиться шкільною радою та Губпрофосами, в першу чергу з технічного персоналу підприємства, з тим, що Губпрофосам належить право усунення того чи іншого викладача

В випадку непридатності викладача постанова про його звільнення ухвалюється шкільною радою і набуває чинності після затвердження її Губпрофосом.

Навчателі шкіл робочої молоді одержують плату, згідно кваліфікації по ставках данного підприємства.

Керуючі виробничими роботами учнів, робітники та технічний персонал одержують певну надбавку, що встановлюється КРК за нормами.

Робочий день адміністративного персоналу визначається окремими нормальними штатами шкіл робочої молоді.

Організація занять мусить виходити з завдання поставити поставити учнів в лави технічних кваліфікованих громадсько свідомих та активних робітників організованого підприємства; з цією метою в основу шкільно виробничої системи треба покласти єдність виробничих процесів, теоретичних вправ та виховальної праці,

Існуючі програми та офіційні матеріали, що торкаються навчання в школі робочої молоді – встановлюють лишень в загальних рисах напрям та межі діяльності! педагогів у навчанні, саме ж здійснення та пристосованця цих програмів та шкільних планів надається колективній творчості та ініціативі керівників школи

Навчальні або виховальні цілі головним чином мусять досягатися шляхом гуртового взаємочину та виявлення самодіяльності учнів в шкільній праці.

Клубна робота в кожній школі робочої молоді е обов'язковою і організується під керуванням ячейки КОМУ з обов'язковим вступом всіх керівників, як членів клубу.

Організація колективного життя в школі полягає: а) в матеріальнім (частковім) самообслуговуванні б) в організації самоврядування та участі в громадськім житті дорослих.

Матеріальне самообслуговування переводиться відповідними комісіями (господарською санітарною, книгозбірневою та інш) [5, с. 888-889].

Проаналізувавши стан розвитку навчальних закладів України й управління ними в 20-х рр. ХХ ст., ми можемо констатувати, що розвиток навчальних закладів вищої освіти в Україні у вище сказаний період і система управління цими закладами мали свої специфічні особливості, що знайшло свій прояв у тому, що:

- всі навчальні заклади поєднувались із виробництвом, тобто утворювали єдину систему професійної освіти;
- у Росії, як і в інших союзних республіках, технікум був на ступінь нижче від інституту, тобто давав середньо-спеціальну освіту (фактично був підготовчою ланкою до вступу у заклад вищої освіти), тоді як в Україні інститут і технікум уважались рівноправними закладами освіти;
- суттєво різнилася і система підпорядкованості й управління такими закладами освіти. В Україні всі заклади вищої освіти підпорядковувались Наркомосу освіти, тобто управління ними здійснювалось централізовано.

Список використаних джерел

1. Агафонова Н. Становлення національної системи освіти в Україні: 1917-1920 рр. : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 "Історія України". О., 1998. 16 с.
2. Березівська Л. Проблема реформування системи освіти в Україні на сторінках журналу "Вільна українська школа" (1917-1920)// Зб. наук. праць / ред. В.Г. Кузь [та ін.]. К., 2002. С. 51-55. (Спец. вип. : До витоків становлення української педагогічної науки).
3. Березівська Л. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті: монографія. Київ : Богданова А. М., 2008. 406 с.
4. Гупан Н.М. Історіографія розвитку історико-педагогічної науки в Україні. Київ : Вид-во Нац. пед. ун-та імені М.П. Драгоманова, 2000. 222 с.
5. Кодекс законів про народню освіту У.С.Р.Р.
6. Курило Л. Проблеми вітчизняної університетської педагогічної освіти в ХІХ на початку ХХ століття: дис. канд. пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2007. 218 с.
7. Фіцула М. Педагогіка : навч. посіб. Вид. 2-ге, випр., доп. Київ : Академвидав, 2007. 560 с.

The main content of the article is, the consideration of the problem of development of higher education institutions in Ukraine in the 20s of the twentieth century and the problem of their management, as well as issues related to the organization of the educational process in them. Those were the positions of the government of Ukrainian state and the People's Commissariat of education.

In the article the author described an aim, task and maintenance of education and fosterage. At the same time, the author pays attention to the necessity of a comprehensive study of the past theoretical and practical heritage of predecessors, as the main components of the introduction of high-performance management in the educational process.

The author of the article analyzed in detail the historical heritage of scientists and teachers on the introduction of a unified educational system in Ukraine at the stage of its formation and development of the national school. At the same time, the author refers to the adoption of the relevant normative documents by the Ukrainian Government.

The author also draws attention to the study of this topic by scientists and teachers of contemporaries, which makes it possible to create a complete picture of the historical experience of the formation of the national school, which certainly contributes to the implementation of the tasks facing the modern school.

In addition to the above, the author paid much attention to the implementation of the management process in higher education. She described in detail the hierarchy of subordination of the governing bodies of the relevant educational institutions.

The article contains elements of novelty. It is proved by historical archival materials.

Key words: *management, education, students, technical schools, institutes, organization, educational work, process, science, development.*

УДК 378.12.046

DOI: 10.32626/2309-9763.2019–26–1.178-183

Іванна Пукас
Ivanna Pukas

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

THEORETICAL AND PRACTICAL BASES OF DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL COMPETENCE OF THE MODERN TEACHER

У статті проаналізовано проблему сучасних тенденцій розвитку та саморозвитку професійної компетентності вчителя, їх соціальна обумовленість. Потрактовано сутність поняття “професійна компетентність” із позиції забезпечення інтеграції теоретичної, практичної складових. Закцентовано увагу на можливостях науково-дослідної роботи педагога як чинника підвищення рівня його професіоналізму, теоретичної компетентності, розвитку аналітичних здібностей, які визначають спроможність учителя діяти ефективно в ситуаціях, які постійно змінюються.

Ключові слова: *професійно-педагогічний розвиток, саморозвиток, теорія, практика, професійна компетентність, компетентнісна освіта, особистісно зорієнтована освіта.*

У проекті Концепції розвитку освіти на період 2015-2020 років зазначено, що “освіта має перетворитися на ефективний важіль економіки знань, на інноваційне середовище, у якому учні й студенти отримують навички і вміння самостійно оволодівати знанням протягом життя та застосовувати це знання в практичній діяльності” [5].